

DR. KAREL FARSKÝ A JEHO TEOLOGIE ČESKÝCH DĚJIN¹

Jaroslav Hrdlička

Ve vývoji české společnosti 19. a první poloviny 20. století hrálo dějepi-sectví důležitou národní i politickou roli. Tuto skutečnost si lze uvědomit při studiu životů i děl českých katolických modernistů. I oni si uvědomovali, že žijí svůj křesťanský život na konkrétním území a v dějinách konkrétního ná-roda. Téma českých dějin se pro ně stalo výzvou, na níž si odpovídali v rámci svého teologického a filosofického vzdělání, výzvou k pochopení proměnlivého místa církve v dějinách, ale v souvislosti s tím, úzeji, místa vlastního usi-lování v nich. Na formování jejich pochopení českých dějin působil i vývoj české a evropské historiografie 19. a počátku 20. století. Podstatné a odrazivé pro jejich usilování bylo dílo Františka Palackého a na něj navazujících čes-kých historiků.²

Církví, jejíž teologové a historici mezi světovými válkami v minulém století vystupovali v různém stupni porozumivě k českým dějinám i dobo-vým střetům o jejich smysl, se stala Církev československá husitská (dále jen CČSH). Vznikla po válečných letech i přelomovém roce 1918 8. ledna 1920 z radikálního křídla Jednoty katolického duchovenstva československého a rozvíjela řadu motivů jejího modernistického a církevně obnovného pro-gramu. V jejím vzniku i budování nalézala mezi válkami část českého národa svou novodobou identitu a perspektivu.

Odrazovým výkladem českých dějin se v CČSH stalo prohlášení *Národu československému!*, z ledna 1920.³ Česká otázka je zde hodnocena s T. G. Ma-sarykem jako náboženská.⁴ Z českých duchovních tradic jsou v prohlášení

¹ Tento příspěvek vznikl v rámci plnění programu rozvoje vědních oborů na Univerzitě Karlově v Praze, HTF, Teologie jako způsob interpretace dějin kultury (PO1).

² Archiv AV ČR, fond Historický klub, roč. 1935, karton 26, Gorazd Pavlík – Historickému klubu, dopis z 14. dubna 1935. Někteří katoličtí modernisté se stávali i členy profesních organizací historiků.

³ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské (dále jen ÚAM CČSH), fond K. Farský, K 40/331, č. j. 125/1947, rukopis *Provolání Národu československému!*; *Národu československému!* Právo národa, 3, 1920, č. 2, s. 1. Text podepsali 10. ledna 1920 Bohumil Zahradník Brodský, ThDr. Karel Farský, Gustav A. Procházka a Ferdinand Stibor.

⁴ SPISAR, Alois: *Masaryk v boji za pravdu*. Praha 1936, s. 44. „Církev československá také v den svého prohlášení v svolání k národu československému přihlásila se k duchu Masarykovu, k jeho myšlenkám a snahám náboženským. Nejmenuje se tam sice jméno Masarykovo, ale výslovně se uvádí jeho názor na naše dějiny a na českou otázku, jako na otázku náboženskou.“;

výslovně uvedeny cyrilometodějská, husitsko-českobratrská a nepřímá obrozenecká.

Prohlášení nelze zcela oddělit od společenské diskuse o smyslu českých dějin, jež se výrazně promítala i do myšlenkových zápasů českých katolických modernistů.⁵ Diskuze probíhala v několika etapách. První vyvolala Masarykova *Česká otázka* (1895) základní ideou, že se české národní hnutí nesené principem humanity odvíjí dějinami od české reformace k národnímu obrození až do konce 19. století. Trvala až do doby první světové války.⁶ Roku 1915 tuto etapu završilo velké Husovo jubileum a na rovině literárně-historické vydání románu Aloise Jiráska *Temno*, se zde vřazeným mýtem Bílé hory. Tato diskuse výrazně ovlivnila zrod a první desetiletí dějin ČČSH a vyvolávala i odezvu jejich teologů a historiků.

Autorem prohlášení *Národu československému!* byl dr. Karel Farský. Jako zástupce katolického modernismu upoutává i dnes pozornost historiků.⁷ Text prohlášení připravil před 8. lednem 1920, aby byl v tento den přijat církevním výborem nově vzniklé ČČSH.⁸

Farského poměr k českým i evropským dějinám byl vztahem teologa, ne školeného historika. Jak však svědčí historik František M. Bartoš a později i jeho žák Miloslav Kaňák, byl nesen po léta trvajícím studijním zájmem o české dějiny.⁹ Řada Farského spisů dokládá, jak se jeho porozumění českým

srov. též TRTÍK, Zdeněk. Farský v církvi československé žije. *Náboženská revue*, 33, 1962, č. 3–4, s. 101. Masarykův vliv na prohlášení v ČČSH podnítl k zamyšlení i od Spisara o generaci mladšího Z. Trtíka.

⁵ SPISAR, Alois: *K prohlášení československé církve 8. ledna 1920*. *Český zápas*, 33, 1950, č. 1, s. 4; č. 2, s. 12. S prohlášením se vyrovnávali teologové zakladatelské generace ČČSH ještě po desítkách let.

⁶ HAVELKA, Miloš: *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*. In: *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*. Praha 1995, s. 15, 18.

⁷ KOBROLOVÁ, Jana: *Karel Farský, první patriarcha Církve československé (husitské)*. Věnováno 90. výročí vzniku Církve československé (husitské). *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 118, 2010, č. 3, s. 151–164; ŠMÍD, Marek: *Patriarcha Karel Farský. Příspěvek k životopisu prvního patriarchy Církve československé v letech 1924–1927*. *Theologická revue*, 84, 2013, č. 1, s. 28–46.

⁸ RUŽIČKA, Věslav: *17. leden 1920*. *Český zápas*, 33, 1950, č. 3, s. 1; KOVÁŘ, František: *K naší theologické orientaci*. *Náboženská revue*, 25, 1954, č. 6, s. 281; srov. též LÁŠEK, Jan Blahoslav: *K problematice typologického vývoje ČČSH. Vznik a vývoj ČČSH vzhledem k misijní funkci*. *Theologická revue*, 59, 1988, č. 1, s. 15. Autor naznačuje vliv prohlášení na českou společnost.

⁹ BARTOŠ, František M.: *Za patriarchou Farským*. In: *Sborník Dra Karla Farského*. Praha 1928, s. 156; KAŇÁK, Miloslav: *Dr. Karel Farský*. Praha 1951, s. 101. Kaňák hodnotí pozitivně Farského práci s fakty, událostmi i důraz na hospodářskou stránku dějin. Hlubší vhléd do jeho teologie dějin však nepodává. KAŇÁK, Miloslav: *Z theologického odkazu dr. K. Farského*. *Náboženská revue*, 33, 1962, č. 3–4, s. 95.

dějínám vyvíjelo. Prameny vypovídají i o jeho podpoře badatelské, editorické a vydavatelské činnosti českých historiků.¹⁰ Dokládají, že kladně reagoval i na badatelské usilování historiků ze zahraničí, například amerického husitologa prof. Matthewa Spinka.¹¹

Farského zájem o historická témata byl probuzen již během studia na pražském Akademickém gymnáziu v letech 1892–1900. Mezi roky 1884–1907 zde vyučoval spisovatel a historik Zikmund Winter, univerzitní žák významných historiků V. V. Tomka a K. Höflera, archívni žák J. Emlera.¹² Winter orientoval studentův zájem směrem k dílům českých historiků stojících převážně mimo s pražskou univerzitou spjatou „školu“ Jaroslava Golla. Farského výrazně oslovil i Winterův Mistr Campanus.¹³ Tento popis osudu jednotlivce, oběti bělohorského dějinného přelomu, knižně poprvé vyšel v roce 1909, tedy v době, kdy teolog středoškolské studium již ukončil.¹⁴

Na pražské teologické fakultě na Farského působil římskokatolický historik, prof. František Xaver Kryštůfek (1842–1916). Ani ten sympatiemi k J. Gollovi a jeho žákům neoplýval. Svou v dobovém katolickém bohosloveckém prostředí vlivnou práci *Protestantství v Čechách až do bitvy Bělohorské (1517–1620)* opřel o české historiky stojící mimo Gollovu „školu“ a o díla Ernesta Denise.¹⁵ Jeho přednášky i některé argumenty, zaměřené polemicky především vůči Josefu Pekaři, Farského dále orientovaly ve vztahu k českým dějínám, který se stával na sklonku jeho bohosloveckého studia a především po jeho adjunktské univerzitní epizodě i během let duchovenské a katechetické činnosti promyšlenějším.

Vývoj i podobu Farského teologie českých dějin lze hledat a nalézat v jeho spisech i v pramenech spjatých s jeho cestou života. Některé teologovy spisy podstatné pro její poznání však nebyly vydány tiskem. Mezi ně patří především rozměrná učebnice mravouky připravovaná jejím autorem do poloviny

¹⁰ ÚAM ČČSH, fond Korespondence K. Farský, sign. A II-23, inv. č. 978, František M. Bartoš – Karlu Farskému, dopis z 9. února 1926.

¹¹ ÚAM ČČSH, fond Korespondence K. Farský, A II-36, inv. č. 1740, Matthew Spinka – Karlu Farskému, dopis z 26. listopadu 1923; SPINKA Matthew (1890–1972), americký husitolog českého původu.

¹² ČORNEJ, Petr: *Zikmund Winter a Gollova škola*. In: Zikmund Winter mezi historií a uměním. Rakovník 1997, s. 60–79; KROFTA, Kamil: *Úmrtím Zikmunda Wintera*. ČČH, 18, 1912, s. 376.

¹³ ÚAM ČČSH, neinventovaný fond F. Kováře, *Poznámky o dr. Karlu Farském z roku 1925*, s. 5. Motivy z tohoto literárního díla Farský využíval kazatelsky.

¹⁴ ODLOŽILÍK, Otakar: *Mistr Jan Campanus*. Praha 1938, s. 5–10. Román po stránce pramenů zhodnotil žák V. Novotného O. Odložilík.

¹⁵ KRYŠTŮFEK, František X.: *Protestantství v Čechách až do bitvy Bělohorské (1517–1620)*. Praha 1906, s. 413.

první světové války k tisku. Ta nebyla v dubnu 1916 arcibiskupským ordinariátem k vydání schválena. Obsahuje řadu příkladů z dějin, literatury, přírodních věd i politického života a je i dokladem autorovy schopnosti využívat znalosti českých a evropských dějin pro středoškolskou výuku etiky.¹⁶ Tuto schopnost dokládají i jeho pedagogičtí kolegové z doby Farského plzeňského středoškolského působení.¹⁷

Již roku 1919 vydal Farský spisek *Český problém církevní*. V něm popsal cesty politické orientace části katolických duchovních v roce 1918. Vyjadřuje zde názor, že náboženství „má každého jednotlivce zušlechťovat esteticky a mravně a lidstvo opravdu posvěcovat.“¹⁸ O tyto hodnoty je mu pak v českých dějinách veden zápas. Vysvětluje tu i své rozhodnutí věnovat se politické činnosti v rámci Československé národní demokracie (ČsND).¹⁹

Spiskem přibližujícím základy Farského teologie dějin je *Stvoření: výklad k biblickému líčení stvoření světa v duchu církve československé*. Jeho autor zde hovoří o Bohu jako živém zákonu světa.²⁰ Příroda i lidstvo mu zde existují „týmž jednotným zákonem. I člověk tedy náleží nějak v jednotu všehomíra.“²¹ Farskému tak v Bohu člověk získává hlubší vazbu na přírodu i dějiny a zakouší i hlubší zacílenost svého života. V Bohu je mu umožněno žít v čase a dějinách.

Text vznikající mezi lety 1909–1914 měl jeho autora přivést k habilitaci na pražské teologické fakultě.²² Dva roky po jeho vydání (již v CČSH) zahájil Farský dopisem z 4. listopadu 1922 jednání s děkanátem Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké (HČEFB) v Praze o otevření možnosti habilitovat se zde ze systematické teologie pro CČSH. Byl vyzván k předložení vědecké práce, po němž bude jeho žádost vzata v úvahu.²³ Z korespondence není zřejmé, uvažoval-li teolog o Stvoření jako o jednom z textů, jež by mohl předložit k habilitaci na HČEFB.

¹⁶ ÚAM CČSH, fond K. Farský, K 40/331, č. j. 125/1947, *Mravouka*, rukopis; KAŇÁK, M.: c. d., s. 108–110; RŮŽIČKA, Velešlav.: *Cesta Dr. K. Farského za Husem a husitstvím*. In: Hus stále živý. Praha 1965, s. 119–120.

¹⁷ BROŽ, Josef: *Dr. K. Farský na II. české reálce v Plzni*. In: Sborník Dr. Karla Farského. Praha 1928, s. 68.

¹⁸ FARSKÝ, Karel: *Český problém církevní*. Praha 1919, s. 12.

¹⁹ Tamtéž, s. 3, 5, 8–9, 12.

²⁰ FARSKÝ, Karel: *Stvoření: výklad k biblickému líčení stvoření světa v duchu církve československé*. Praha 1920, s. 93–94.

²¹ Tamtéž, s. 121.

²² KAŇÁK, M.: c. d., s. 105.

²³ ÚAM CČSH, fond Korespondence K. Farský, sign. A II-39, inv. č. 1627, HČEFB–Karlů Farskému, dopis z 9. prosince 1922.

Farského pochopení Boha jako živého zákona světa přinesl i v roce 1922 vydaný *Československý katechismus*.²⁴ Text, společné dílo Farského a duchovního CČSH Františka Kalouse, byl diecézní radou Východočeské diecése CČSH na jejím zasedání 3. října 1922 v Pardubicích přijat za učebnici pro mládež církve.²⁵

Bůh jako živý zákon světa a kosmu se Farskému promítl i do *Stručného výkladu náboženské nauky ve Zpěvníku písní duchovních Církve československé*.²⁶ Stejně jej vřadil i do brožury CČS. *Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organizaci církve československé*.²⁷ I v těchto textech jejich autor pochopil Boha jako osobní zákonodárnou moc umožňující lidem žít v dějinách, ale i v přírodě.

Na jeho pochopení Boha za srbskou pravoslavnou církev, vedoucí dialog s CČSH, reagoval prudce odmítavě biskup Dositej.²⁸ Vyjadřovali se k němu i někteří římskokatoličtí teologové.²⁹ Vyslovil se o něm i Karel Statečný, teolog, jemuž Farský otevřel možnost přestupu z římskokatolické církve do CČSH a pedagogického působení na meziválečné Husově fakultě. Statečný si byl vědom kritiky, již Farského pojetí Boha vyvolávalo v římskokatolické církvi i evangelickém prostředí. Na Farského dotaz, zda tento pokus o postižení Boží přirozenosti zní panteisticky odpověděl, že jej lze vyložit panteisticky i teisticky. Argumentoval, že hlavní důraz v ní je třeba klást na slovo živý. Doporučil časem domyšlení definice. Ta by pak mohla zachytit, že „Bůh jest živý a věčný zákon všeho, co bylo, jest a bude“.³⁰ V této poněkud toporné definici

²⁴ FARSKÝ, Karel – KALOUS František: *Československý katechismus*. Příbram 1922, s. 3.

²⁵ ÚAM CČSH, fond Korespondence K. Farský, A II-39, inv. č. 1570, František Kalous – Karlu Farskému, dopis z 19. července–3. srpna 1922; ÚAM CČSH, fond Korespondence K. Farský, A II-39, inv. č. 1621, Diecézní rada Východočeské diecése CČS – Karlu Farskému, dopis z 4. října 1922; ÚAM CČSH, fond Korespondence K. Farský, A II-40, inv. č. 1643, TND CČS – Karlu Farskému, dopis z 9. května 1924. Tiskové a nakladatelské družstvo církve pro stálou poptávku po katechismu navrhlo v roce 1924 jeho dotisk.

²⁶ FARSKÝ, Karel: *Stručný výklad náboženské nauky*. In: *Zpěvník písní duchovních Církve československé*. Praha 1923, s. 163.

²⁷ FARSKÝ, Karel: *CČS. Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organizaci církve československé*. Praha 1925, s. 6–7.

²⁸ ÚAM-CČSH, fond Protokoly DR CČS 1921–22, Protokol schůze DR-CČS z 7. října 1922; VASIČ Dragutin (1878–1945), biskup srbské pravoslavné církve Dositej.

²⁹ CINEK, František: *Příspěvky v denním tisku*. In: *Sborník k šedesátým narozeninám J. M. prof. Dr. Františka Cinka, prorektora Palackého university v Olomouci*. Olomouc 1948, s. 65; MIKLÍK, Josef: *Příručka k biblické dějepřavě pro školy obecné a občanské*. Praha 1925, s. 17–18. Toto odmítnutí se promítalo i do učebnic určených pro výchovu nastupující generace.

³⁰ ÚAM CČSH, fond Korespondence K. Farský, A II-36, inv. č. 1734, Karel Statečný – Karlu Farskému, dopis z 4. listopadu 1923.

položil důraz na působení Boha v jeho stvoření, v čase. V dopise Farskému přijal i jeho spis *Stvoření jako dílo*, obsahující „mnoho nových poznatků.“³¹ Jejich korespondence se setkala s badatelskou pozorností teologů dalších generací ČČSH.³²

Pro pochopení Farského teologie českých dějin má význam i rozměrný spis vydaný pod pseudonymem Pavel Nemo *Papežství a národ český*.³³ České dějiny zde jeho autor dělí na čtyři časové etapy, v rámci nichž usiluje zachytit stýkání a potýkání se Čechů a Čech s papežstvím. Při jeho psaní Farský užil dva již výše uvedené knižní soubory vlivného francouzského bohemisty Ernesta Denise (*Konec samostatnosti české, Čechy po Bílé hoře*). Pracoval i s díly na F. Palackého navazujícího, mnohde jej však bez širších ideových souvislostí chápajícího Josefa Laciny (*Česká kronika, Obecná kronika, čili Vypravování o národech vzdělaných od dob nejstarších až po naše časy*).³⁴ Dalším užitým dílem byla *Česko-moravská kronika, kniha 5, Dějiny Čech a Moravy od roku 1620 do roku 1648* J. J. Kořána, A. Rezka a K. V. Zapa.³⁵

V tomto textu si jeho autor nekladl za cíl stvořit pramenné podložené historické pojednání k tématu dějin papežství. Na to je pramenná základna díla příliš úzká. Text dokládá spíše snahu klást čtenáři otázky, jež byly navozeny přelomovou dobou. Vůči pozitivnímu působení papežství v českých dějinách se staví podstatně skeptičtěji, než jeho pramenné zdroje. Tam, kde si školení historici uchovali odstup od tématu, radikálně modernistický teolog skrytý v anonymitě vyjadřuje pamfleticky své myšlenky. To se promítá do jeho vyjádření představ o protinárodním působení římskokatolické církve v českých dějinách i pochopení bělohorského mýtu. Je možno se tázat, zda autorova anonymita již nedokládá úplný vnitřní rozchod s římskokatolickou církví.

Spiskem K. Farského, již na půdě ČČSH v účelovém průřezu pracujícím s řadou motivů českých dějin, je *Zápas o svobodu ducha v církvi Československé* (1920). Jeho součástí je i prohlášení *Národu československému!* z ledna

³¹ Tamtéž.

³² KUČERA, Zdeněk: *Karel Statečný – Statečný teolog*. Český Zápas, 87, 2007, č. 33, s. 1. Podle systematického teologa ČČSH prof. Z. Kučery na pro dějiny této církve podstatném sněmovním zasedání 30. srpna 1924 Statečný vyložil základy teologie ČČSH výrazně personalisticky: „v pojmu Boha osobního tkví náš křesťanský universalismus“.

³³ NEMO, Pavel: *Papežství a národ český*. Praha 1920, s. 8–10.

³⁴ *Česká kronika*. I–V., vyšla v letech 1893, 1894, 1896. 1. díl – *Od dob nejstarších po rok 1306*, 2. díl (2. svazky) – *Od roku 1306 po rok 1526*, 3. díl (2 svazky). *Obecná kronika* vycházela v letech 1898 až 1903 ve čtyřech svazcích: I. *Starý věk*, II. 1, II. 2. *Středověk*, III. *Nový věk*; LACINA Josef (1850–1908), čs. středoškolský pedagog, historik, spisovatel.

³⁵ KOŘÁN Josef Jan (1838–1912), čs. novinář a politik; REZEK Antonín (1853–1909), čs. historik a politik; ZAP Karel Vladislav (1812–1871), čs. spisovatel, historik.

1920.³⁶ Původně vyšel jako část knihy svobodomyšlného irského historika J. B. Buryho *Dějiny svobodného myšlení*, vydaného plzeňským nakladatelstvím Karla Beniška a pak u téhož nakladatele samostatně.³⁷ Farského text je z části i pod vlivem politicky mu po několik let blízkého Karla Kramáře nesen myšlenkou slovanské spolupráce. V tomto duchu hodnotí působení Konstantina a Metoděje na Velké Moravě. Teolog zde prezentuje české dějiny důsledně jako proces zápasu s Římem, pro který vytvořilo základy již misijní úsilí soluňských bratří i prostorové umístění Čech a Moravy jako západní evropské výspy Slovanů. Slovanské pravoslavlí Rusů, Srbů a Bulharů, jež v 11. století přerušilo spojení s Římem, tu hodnotí jako předcházející směřování CČSH.³⁸ Tuto nově vzniklou církev na sklonku roku 1920 Farský představuje jako spásné dějinný prostor, v němž se v konkrétním čase i národním prostředí může uskutečnit to, v čem (dle jeho přesvědčení) selhal v Čechách římský katolicismus. Spis je důležitý i pro pochopení Farského politicko-teologických očekávání od dialogu CČSH se srbským pravoslavím v letech 1920–22.

Svůj ideový zápas vedoucí ke vzniku CČSH s některými doklady jeho vztahu k českým dějinám vysvětluje Farský v knihách *Přelom* a *Z pode jha*.³⁹ Jde o nejznámější teologova díla, doklady jeho snah vydat svědectví i o vlastním myšlenkovém vývoji.

Dalším Farského spiskem, v cíleném průřezu pracujícím na půdě CČSH s motivy českých dějin, je *Náboženství v národě československém*.⁴⁰ Je dokladem, že dialog CČSH se srbským pravoslavím v letech 1920–22 Farský přijímal značně pragmaticky. Spisek zrcadlí završení ideového zápasu o orientaci CČSH. Ten ukončil roku 1924 odchod Gorazda Pavlíka z této církve.

Vývojové posuny Farského teologie českých dějin dokládá jeho spis *Stát a církev. Poměr státu českého k církvi římské od prvopočátku až do roku 1924*. Je původně souborem článků z let 1923–1924 vydávaných v periodiku CČSH Český Zápas a rozvíjejících i některé myšlenky Farského spisu *Papežství*

³⁶ FARSKÝ, Karel: *Zápas o svobodu ducha v církvi Československé* (dále jen *Zápas o svobodu*). Plzeň 1920.

³⁷ BURY, John B.: *Dějiny svobody myšlení*. Plzeň 1920. Na českém vydání Buryho knihy se vedle Farského podíleli i Bohuslav Lázněvský, František Loskot, Josef Svatopluk Machar, Theodor Bartošek a Jaroslav Řepa; BURY John Bagnell (1861–1927), irský historik středověku a klasický filolog.

³⁸ FARSKÝ, K.: *Zápas o svobodu*. Plzeň, 1920, s. 1; KAŇÁK, M.: c. d., s. 50–51.

³⁹ FARSKÝ, Karel: *Z pode jha* (Vznik církve Československé). Praha 1920; FARSKÝ, Karel: *Přelom. Vzpomínkové feuilletony k dějinám ČČS z r. 1918–1920*. Praha 1921.

⁴⁰ FARSKÝ, Karel: *Náboženství v národě československém*. Praha 1924.

a národ český (1920).⁴¹ Národní dějiny zde pojímá jako celek, v rámci něhož chce zachytit nejen vztahy Čechů a Čech s papežstvím, ale i stovky let trvající snahy elit římskokatolické církve ovládnout český národ. I když se nejedná o historickým bádáním hlouběji ukotvený obraz českých dějin, je ze strany teologa jejich nejrozsáhlejším a pro pochopení jeho teologie českých dějin nejdůležitějším přehledem. Vedle toho, že zachycuje jeho vnímání českých dějin v propojení s konkrétní právně-politickou situací ČČSH i ČSR, je nesen i motivy spjatými s politickou příslušností autora spisku k Československé národní demokracii. Jako podstatný problém náboženského i občanského života v ČSR let 1923–24 je zde viděna dosud zákonem nerealizovaná odluka státu od církví.

V době diskusí o připravované ústavě ČSR v roce 1919 se Farský neprohlásil pro úplnou odluku státu od církví, ale pro stav kooperace a podporování církevních účelů státem.⁴² Jednalo se mu o ukotvení individuálního i sociálního života ve společnosti, jež se nemíní vzdát všech podstatných křesťanských hodnot. Odluka tehdy patřila k jednomu diskutovanému modelu státu.⁴³

Soubor Farského článků *Stát a církev* dokládá posun teologových názorů v hodnocení odluky, oproti roku 1919. Rozboru aktuálních otázek vztahu církve a státu pak slouží teologův výklad českých dějin od 9. století do roku 1924. Názvy některých kapitol (*Biskupové-knížata, Vzrůst církevní moci z lidské bídy, Husitský program rozlukový (Pražské artikule), Papežova válka s Čechy* aj.) dokládají směr argumentace jeho textu. Soubor článků je dokladem výkladu dějin, který měl sloužit konkrétní církevní praxi ČČSH v meziválečném československém státu. Měl pracovníkům církve, duchovním i laikům, poskytnout historicko-právní argumenty k vyslovení nároků vůči státu

⁴¹ FARSKÝ, Karel: *Stát a církev. Poměr státu českého k církvi římské od prvopočátku až do roku 1924* (dále jen *Stát a církev*). Praha 1924; KOVÁŘ, František: *Dílo jeho pera*. In: Sborník Dra Karla Farského. Praha 1928, s. 114–115. Spisek několik let po vydání zhodnotil F. Kovář.

⁴² BUŠEK, Vratislav: *Poměr státu k církvím v ČSR*. In: Československá vlastivěda, díl V. *Stát*. Praha 1931, s. 360.

⁴³ TRETERA, Jiří R.: *První republika a otázka odluky státu a církví*. In: Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě. Praha 2010, s. 439; PAVLÍČEK, Václav a kol.: *Ústavní právo a státověda*. II. díl. *Ústavní právo České republiky*. Část 1. Praha 2008, s. 68. Ústava ČSR z roku 1920 se pak stala dílem celonárodního kompromisu.

z jednotlivých náboženských obcí i diecézí.⁴⁴ Tématu odluky teolog věnoval pozornost i v dalších letech svého života.⁴⁵

O Farského teologii dějin bylo dosud publikováno i vysloveno jen poměrně málo. I jinak cenné práce teologů jsou dokladem, že téma patří k dosud nevytěženým.⁴⁶ Vyslovili se k němu i někteří teologové druhé a třetí generace ČČSH. Některá jejich hodnocení si i dnes uchovala svou výpovědní hodnotu.

Farského teologii dějin ve vztahu k dějinám Písma se věnoval biblista ČČSH prof. Jindřich Mánek (1912–1977). Ten pochopil, že otevření se dějinám bylo pro Farského teologii podstatné a nosné a porozuměl i některým příčinám, proč tomu tak bylo. Zachytil, jak se Farského rozborů řady perikop Písma zaměřují prvotně na hledání jejich reálného historického jádra a teprve pak na jejich vidění očima biblických svědků. Rozpoznal, že Farský vnímá zprávy Písma prvotně jako historický pramen pro poznání dějin doby, v němž vznikaly. To je však Mánkovi u Farského neseno ztrátou vertikály biblického poselství, ve prospěch jeho horizontály.⁴⁷ Tím, kdo v ČČSH provedl korekci takto nevyváženého Farského přístupu k Písmu, kdo je dokázal pochopit jako dobou a prostředím podmíněný výraz prvokřesťanské formy víry a zbožnosti, se J. Mánkovi stal až prof. František Kovář.⁴⁸

I systematický teolog ČČSH prof. Zdeněk Trtík (1914–1983) část Farského teologie dějin hodnotil kriticky. Vyslovil pro mnohé v ČČSH jen těžce přijatelný názor, že k jejímu podstatnému rysu patří nepřítomnost eschatologického rozměru. To mu má za následek, že „předposlední, dějinně dosažitelné hodnoty považuje za poslední“.⁴⁹

Trtíkovo i Mánkovo hodnocení jde v podstatě týmž směrem. Oba teologové chápou, že k teologii dějin u Farského patří usilování o lepší církev, společnost, svět. Farský si však podle nich hlouběji neklade otázku, nakolik

⁴⁴ ÚAM ČČSH, fond Protokoly ÚR a DR Praha, sign. A I-XXXIX, č. inv. 21/ VII B, Protokol o schůzi duchovních ČČS 18. dubna 1922. Otázky odluky byly v ČČSH v první polovině dvacátých let minulého století velmi živé.

⁴⁵ ÚAM ČČSH, fond Korespondence K. Farský, sign. A II-23, č. inv. 978, František M. Bartoš – Karlu Farskému, dopis z 9. února 1926.

⁴⁶ KADEŘÁVEK, Václav – TRTÍK, Zdeněk: *Život a víra ThDr. Karla Farského*. Praha 1982, 199 s. Jak mi po vydání monografie sdělil dr. V. Kadeřávek, do jejího textu za totality zasáhla výrazná cenzura.

⁴⁷ MÁNEK, Jindřich: *Čtyřicet let biblické práce v ČČS*. Náboženská revue, 30, 1959, č. 5, s. 211–212.

⁴⁸ Tamtéž, s. 219; MÁNEK, Jindřich: *K Farského výkladu Písma*. Náboženská revue, 12, 1940, č. 1, s. 10–11. Již v době války J. Mánek určil i vlivy předních historiků a teologů Písma na Farského.

⁴⁹ KADEŘÁVEK, V. – TRTÍK, Z.: *c. d.*, s. 167.

patří do teologie dějin usilování o budování Božího království zde na zemi a transcendenci podřizuje leckdy snahám vydaným zápasům doby.

Farský svou teologii dějin nevytvářel jako uceleně promyšlený systém. Je v mnohém poplatná dobovému pochopení evoluce a pokroku i intenzivně prožívanému napětí mezi vědeckým poznáním a vírou. Je výrazně nesena i svým dvojím zaměřením, do moderní společnosti v dialogu s její kulturou a vědou, a vůči věřícím církve otevřeným Božímu zjevení.

To, co zásadním způsobem limituje dosah teologova uvažování o dějinách, je skutečnost, že se nestal autorem žádné badatelskou prací podstatněji ukotvené studie věnované eschatologii, či soteriologii. Nepoložil si výrazněji otázku po vztahu věčnosti a času v řeckém i biblickém myšlení. Nenalezneme u něho přesnější odpovědi na otázky po místě Ježíše Krista a Ducha svatého v dějinách. Je si jen málo vědom, že k teologii dějin patří i přesnější určení míry lidské subjektivity v dějinách.

I jeho teologii českých dějin se dá vytknout mnohé. Je plodem doby, vzdělání a intelektuální představivosti středoškolského profesora náboženství. Můžeme se tázat, zda by dnes badatelsky někoho zaujala, kdyby její autor nebyl přední zakladatelskou osobností ČČSH.

Pod vlivem Františka Palackého a jeho interpretů (především Václava Vladivoje Tomka, Antonína Rezka, Josefa Laciny a dalších) je Farského pochopení českých dějin neseno polaritami autorita-svoboda, katolický-nekatolický, germánský-slovanský, ale i spojením české otázky s ideou pokroku v dějinách Evropy. Nositelem a hybatelem dějin je mu pod vlivem otce moderní české historiografie národ. Ten měl poznáním vlastních dějin, politickou a kulturní činností navázat na staletí své dávné velikosti. K tomuto vzestupu národa patřilo teologovi podstatně i křesťanství.

Na Farského teologii českých dějin silně zapůsobil i Ernest Denis svým pojetím českých dějin jako dramatu a tragédie o několika jednáních, v němž jeden akt neodvratně vyvolává další, až k jejich bělohorskému rozuzlení. Tento historik zaměřil Farského svými díly *Konec samostatnosti české a Čechy po Bílé hoře* i k širším evropským souvislostem.⁵⁰ Historikem, který podepřel teologovu vnímavost pro kulturní souvislosti českých dějin 15. a 16. století, byl s dobou jeho středoškolského studia spjatý Zikmund Winter.

Od E. Denise a Z. Wintera do své teologické konkretizace českých dějin převzal Farský řadu impulsů pro pochopení cest českého utrakvismu a jejich vyústění v zápasy stavovského povstání a přelomový střet Bílé hory. Bělohorský mýtus se stal spolu s myšlenkou o protinárodním působení římsko-

⁵⁰ DENIS Ernest (1849–1921), francouzský bohemista.

katolické církve v českých dějinách trvale podstatnou součástí jeho teologie českých dějin.⁵¹

Farského promýšlení českých dějin a pochopení bělohorského mýtu i postupně silící přesvědčení o protinárodním působení římskokatolické církve v českých dějinách jej vedlo k rozhodnutí spojovat vlastní reformně církevní i politické cíle s touto církví jen potud, pokud by prošla zásadní přestavbou. Jeho teologie českých dějin jej pak přivedla až k založení ČČSH, jako společenství věřících, jež mu velké náboženské rozpory českých dějin mělo v české společnosti řešit a postupně i vyřešit.⁵² Založení ČČSH chápal jako přirozené vyústění staletí trvajících vývoje českého křesťanství a společnosti.⁵³

Farský se domníval, že v konkrétním čase i prostoru lze cíleným úsilím překročit to, co určil jako „zlo“ v českých dějinách.⁵⁴ Neusiloval se tím od českých dějin osvobodit, nýbrž realizovat jejich opravu reformními církevními aktivitami a posléze i novou církví. Těmito snahami mu měl být prosazován vývoj a pokrok lidské civilizace konkretizovaný v naplnění hlubšího smyslu českých dějin v ČČSH.⁵⁵

Farského teologie českých dějin se promítá i do jeho vztahu k významným náboženským i politickým osobnostem historie Čech a Moravy.⁵⁶ Teolog soudil, že v českých dějinách působili a působí lidé mravně opravdoví i bezzásadoví. České dějiny vnímal jako formované lidským hříchem i směřováním křesťanů ke spáse, plné zápasů o přesah křesťanů k Bohu a věčnosti. To se po vzniku ČČSH promítlo i do jeho uveřejňovaných úvah o poslání nově vzniklé církve v české společnosti.⁵⁷

⁵¹ FARSKÝ, Karel: *Náboženství v národě československém* (dále jen *Náboženství*). Praha 1924, s. 23. „Bílá Hora dvě stě let později, to je Chelčický bez Žižky.“

⁵² *Kniha služeb Božích u sv. Mikuláše – prosinec 1922*, NO ČČSH Praha 1, s. 2–3. Na téma české otázky ve vztahu k ČČSH Farský pravidelně přednášel. Například 29. prosince 1922 ve velkém sále hostince na Střeleckém ostrově v Praze.

⁵³ FARSKÝ, Karel: *Z pode jha. (Vznik církve československé)*. Praha 1920, s. 42; FARSKÝ, K.: *Náboženství*. Praha 1924, s. 26.

⁵⁴ FARSKÝ, K.: *Náboženství*. Praha 1924, s. 31. „I náboženskou budoucnost jsme povinni národu připravit; lepší než byla naše minulost.“

⁵⁵ FARSKÝ, Karel – DLOUHÝ-POKORNÝ, Emil: *Všem příslušníkům a veškerým náboženským obcím ČČS v Čechách!* Ústřední věstník ČČS, 1, 1921, č. 8, s. 1.

⁵⁶ FARSKÝ, K.: *Náboženství*. Praha 1924, s. 31. „Hus, apoštol evangelia Kristova, dávajícího každému právo na celé lidství a bořícího staré zlé řády násilí a všelikého útlatu, apoštol daný národu československému věčnou Prozřetelností (...)“.

⁵⁷ J. K. S.: *Zásady československé církve. Rozhovor s dr. Farským*. Národní listy, 60, 1920, č. 12, s. 1. Večerní vydání; FARSKÝ, Karel: *Církev československá*. Zvon, 20, 1920, č. 29, s. 278; srov. též KOVÁŘ, František: *Vzpomínka*. Blahoslav 1957, č. 3–4, s. 38. Na národní, politické, sociální i náboženské motivy Farského teologie upozornil později F. Kovář.

Zájem K. Farského o historii Čech a Moravy svědčí o jeho poznání, že duchovní, kulturní, sociální i politické cíle každé církve je možno uskutečňovat pozemsky jediné v dějinách. Dokládá jeho úsilí pomoci ve své církvi i v české společnosti uskutečňovat reformní program radikálního modernismu. O eschatologickém přesahu českého křesťanství za čas jeho pozemských dějin po určitou mez věděl, podřizoval jej však důsledně a v podstatě obrozenecky svému pochopení pohybu národních dějin.⁵⁸

Teolog chápal, že historiografie v českých dějinách 19. a počátku 20. století je věcí veřejnou a politickou. Usiloval, aby tomu tak bylo i s teologií vyrovnávající se s velkými tématy českých dějin.⁵⁹ Toto úsilí vtělil do své reformně církevní činnosti, kázání a spisů. Z odstupu dnes můžeme hodnotit, co z jeho snah zůstalo živé a co již nikoliv.

RESUMÉ

Poznání národních dějin hrálo v životech i dílech českých katolických modernistů důležitou roli. Z usilování radikální části českých katolických modernistů na počátku roku 1920 vznikla Církev československá husitská (CČSH), jejíž teologové a historici mezi světovými válkami zaujímalí promyšlené postoje k českým dějinám i dobovým střetům o jejich smysl. Přední místo mezi nimi zaujal ThDr. Karel Farský (1880–1927). Jeho zájem o historická témata byl probuzen již během studia na pražském Akademickém gymnáziu v letech 1892–1900. Teolog si postupně uvědomil, že historiografie v českých dějinách 19. a počátku 20. století hraje významnou společenskou roli. Svou teologickou konkretizaci českých dějin proto vytvářel pod vlivem děl řady historiků (E. Denise, F. Palackého, A. Rezka, V. V. Tomka, Z. Wintera a dalších). Úlohu v tomto jeho usilování sehrála i jeho politická příslušnost k Československé národní demokracii od roku 1918. Jejímí kritiky se z teologů CČSH stali biblista prof. Jindřich Mánek (1912–1977) a systematický teolog prof. Zdeněk Trtík (1914–1983).

⁵⁸ FARSKÝ, K.: *Stát a církev*. s. 4. S tím souvisí i skutečnost, že jako osudnou chybu v politickém i myšlenkovém životě společnosti i církve viděl vždy neznalost národních dějin.

⁵⁹ ÚAM CČSH, fond Korespondence K. Farský, A II-36, inv. č. 1437, František Bílek – Karlu Farskému, dopis z 28. února 1919; ÚAM CČSH, fond Korespondence K. Farský, A II-36, inv. č. 1466, Jan Vrba – Karlu Farskému, dopisnice z 1. prosince 1920. Svou teologii dějin proto usiluje otvírat historikům i umělcům. Někteří z nich na to (později i v propojení s CČSH) kladně reagovali.

Klíčová slova: Církev československá husitská (ČČSH), katolický modernismus, škola Jaroslava Golla, Ernest Denis, Karel Farský, František Xaver Kryštůfek, František Palacký, Emil Dlouhý-Pokorný, Jan Plešinger, Viktor Šinták, Václav Vladivoj Tomek, Zikmund Winter.

SUMMARY

DR. KAREL FARSKÝ AND HIS THEOLOGY OF CZECH HISTORY

The knowledge of national history played a significant role in lives and works of Catholic modernists. Especially ThDr. PhDr. František Loskot (1870–1932) focused on studying history. At the beginning of 1920 thanks to the effort of a radical part of Czech Catholic modernists, the Czechoslovak Hussite Church, whose interwar theologians and historians adopted elaborated postures on Czech history as well as on period disputes about its sense, was established. ThDr. Karel Farský (1880–1927) took a prominent position among them. His interest in historical topics began during his studies at the Prague Academic Grammar School in years 1892–1900. The theologian gradually realized that historiography played an important social role in the Czech 19th and early 20th century history. That is why he created his theological concretization of Czech history under the influence of works of many historians (E. Denis, F. Palacký, A. Rezek, V. V. Tomek, Z. Winter etc.). A certain role in his effort was also played by his political affiliation with the Czechoslovak National Democratic Party since 1918. Apart from him and following in his footsteps, the Czech history in the interwar Czechoslovak Hussite Church was discussed by Emil Dlouhý-Pokorný (1867–1936), Jan Plešinger (1875–1952) and PhDr. Viktor Šinták (1906–1979).

Keywords: The Czechoslovak Hussite Church, Catholic modernism, Jaroslav Goll's school, Ernest Denis, Karel Farský, František Xaver Kryštůfek, František Loskot, František Palacký, Emil Dlouhý-Pokorný, Jan Plešinger, Viktor Šinták, Václav Vladivoj Tomek, Zikmund Winter

Translated by Mgr. Hana Ferencová

ThDr. Jaroslav Hrdlička
Katedra církevních dějin
Husitská teologická fakulta
Univerzita Karlova
Pacovská 350/4
140 21 Praha 4
Česká republika
e-mail: jaroslav.hrdlička@seznam.cz